

International Journal of Academic Researchs Studies Year:6, Number:10, January / June 2023, s.58-71

Article Arrival Date/ Yayın Geliş Tarihi
24.03.2023

The Publication Date/Yayınlanma Tarihi
23.06.2023

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی از منظر کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد

Analysis of The Content of Elementary School Textbooks From
The Perspective of Gender Stereotypes

Sahar AKBARI

saharakbari368@yahoo.com

&

Narges ALIPUR

nargesalipour1989@gmail.com

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akbari., S., Alipur.,N. (2023). Analysis of The Content of Elementary School Textbooks From The Perspective of Gender Stereotypes, *ijar studies*, 6 (10), 58-71.

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/ijarstudies.69067>

ISSN: 2667-4823

چکیده

پژوهش حاضر از نظر هدف، جزء تحقیقات کاربردی، از لحاظ ماهیت جزء تحقیقات کمی و از لحاظ روش گردآوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها از نوع تحلیل محتوا است. جامعه آماری پژوهش، محتوای کتب دوره ابتدایی در سال تحصیلی 1399-1400 و نمونه آماری پژوهش شامل کتب هدیه‌های آسمانی، فارسی، علوم تجربی و مطالعات اجتماعی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها، چک لیست مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد، روش تجزیه و تحلیل، استفاده از آمار توصیفی و آنتروپی شانون است. نتایج پژوهش نشان داد که در کتاب مورد بررسی پایه چهارم از مجموع 25 مورد کلیشه جنسیتی کژکارکرد، مولفه فعالیت‌های مخصوص مردان با فراوانی 7، در کتاب پایه پنجم از مجموع 33 مورد کلیشه جنسیتی کژکارکرد، مولفه تصاویر پسران و مردان با فراوانی 8 مورد بیشترین فراوانی را دارد. در کتاب مورد بررسی پایه ششم از مجموع 30 مورد کلیشه جنسیتی کژکارکرد، مولفه فعالیت‌های مخصوص مردان با فراوانی 8 مورد بیشترین فراوانی را دارد. همچنین نتایج نشان داد که مولفه‌های مشاغل مخصوص زنان، فعالیت‌های مخصوص زنان و نقش‌های اجتماعی زنان با ضریب اهمیت 0/154 در رتبه اول؛ مولفه شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر) با ضریب اهمیت 0/101؛ تاکید بر جنسیت مذکر با ضریب اهمیت 0/075؛ صفات زنانه با ضریب اهمیت 0/059؛ تصاویر دختران و زنان با ضریب اهمیت 0/058؛ فعالیت‌های مخصوص زنان با ضریب اهمیت 0/056؛ تصاویر پسران و مردان با ضریب اهمیت 0/032؛ مشاغل مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/023؛ صفات مردانه با ضریب اهمیت 0/012؛ فعالیت‌های مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/0009 و بقیه مولفه‌ها با ضریب اهمیت صفر در رتبه آخر قرار دارند. با انجام این پژوهش‌ها می‌توان انتظار داشت که در کتاب‌های دوره ابتدایی کمتر به مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد پرداخته شود و مواردی هم که به صورت خواسته یا ناخواسته در کتب وجود دارند، حذف شوند.

کلید واژه‌ها: دوره ابتدایی، کلیشه جنسیتی، کژکارکرد

Analysis of The Content of Elementary School Textbooks From The Perspective of Gender Stereotypes

Abstract

In terms of purpose, the present study is a part of applied research, in terms of the nature of research is a part of quantitative research and in terms of data collection and analysis method is content analysis. The statistical population of the study is the content of elementary school books in the academic year 1399-1400 and the statistical sample of the research included books of heavenly gifts, Persian, experimental sciences and social studies in the second elementary school. The data collection tool was a checklist of components of dysfunctional gender stereotypes, and the method of analysis was descriptive statistics and Shannon entropy. The results showed that in the fourth grade book out of 25 cases of gender dysfunction, the component of activities for men with a frequency of 7, in the fifth grade, out of a total of 33 cases of gender dysfunction, the component of images of boys and men with a frequency of 8 has the highest frequency. In the sixth grade book out of 30 cases of gender dysfunction, the component of activities for men with a frequency of 8 has the highest frequency. The results also showed that the components of women's jobs, women's activities and women's social roles with a significance coefficient of 0.154 in the first place; Component of "first characters of story and poem (boy) with a coefficient of importance of 0.101; Emphasis on male gender with a coefficient of importance of 0.075; Feminine traits" with a coefficient of importance of 0.059; Images of girls and women with a significance coefficient of 0.058; Activities for women with a significance coefficient of 0.056; Images of boys and men with a significance coefficient of 0.032; Jobs for men with a significance coefficient of 0.023; Male traits with a significance coefficient of 0.012; Men-specific activities with a coefficient of importance of 0.0009 and the other components with a coefficient of importance of zero are in the last rank. It can be concluded that in elementary school textbooks, less attention is paid to the components of dysfunctional gender stereotypes and the are eliminated.

Keywords: elementary school, gender stereotype ,dysfunction

از جمله مفاهیم کلیدی در مطالعات تربیتی و اجتماعی، مفهوم جنس و جنسیت است. جنس اشاره به عوامل زیست شناختی دارد که مردان را از زنان متمایز می‌سازد و جنسیت، واژه و باوری فرهنگی است و به نقش‌های متفاوتی که یک جامعه به مردان و زنان عرضه می‌کند، اشاره دارد (فرقانی و عبدی، 1395). فرآیند تعریف و القای نقش‌های جنسیتی از کودکی آغاز می‌شود. جامعه پذیرنده جنسیتی از خانواده شروع می‌شود و به عوامل دیگری چون نظام آموزشی، گروه همسالان و رسانه‌های همگانی بسط می‌یابد. (هومین فر، 1382). به عقیده‌ی آلتوسر این مدرسه است که نقش مسلط را بر عهده دارد (آلتوسر، 1387). دانش‌آموزان در محیط مدرسه، نقشها و ارزش‌هایی را فرا می‌گیرند که نظام جنسیت یکی از مهمترین مولفه‌های آن است. که می‌تواند شخصیت دانش آموز، نگرش، مهارت و نیز آگاهی آنان را بهبود بخشد. کتابها و مطالب درسی، به مراتب نقشی بیش از انتقال صرف اطلاعات به کودکان را بر عهده دارند. تحقیقات متعددی در کشور به محتوای کتب درسی توجه کرده‌اند و مضامین مربوط به مولفه جنسیت را مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند. رفتار کژ کارکردی برای توصیف اقداماتی است که در آن افراد برای دستیابی به اهداف خود تلاش می‌کنند. کژکاری و انحراف در کتاب‌های درسی به طور گسترده به رفتارها و محتوایی اشاره دارد که در آن به مخاطب و سطح علمی کتاب آسیب می‌رسد. رفتار کژ کارکردی زمانی رخ می‌دهد که در محتوای کتاب‌ها مطالب به نوعی گنجانده شود که عواقب منفی برای مخاطب و یا سازمان به وجود می‌آورند. کتاب درسی یکی از عناصر مهم در نظام آموزش و پرورش تلقی می‌شود که در تحقق اهداف آموزشی نقش اساسی دارد. در ایران نیز بیشتر فعالیت‌های آموزشی در چارچوب کتب درسی انجام می‌شود و بیشترین فعالیت‌ها و تجربه‌های آموزشی دانش آموزان و معلم حول محور آن سازمان دهی می‌شود. (هرندی، 1397). در دوره ابتدایی نیز، آموزش هنجارهای اجتماعی مطلوب است و کودکان در این دوره از نظر فکری، قادر به درک قواعد هستند؛ مدرسه در دوران ابتدایی به آموزش هنجارها و ارزش‌های اجتماعی مانند تعامل اجتماعی صحیح می‌پردازد. (سمیعی درونه، 1394). از جمله مهم‌ترین جنبه‌های اجتماعی شدن کودکان پذیرفتن نقش‌های جنسیتی از سوی آنها است. جنس، مشخصه‌ای زیستی و بنابراین ذاتی، تغییر ناپذیر و گریز ناپذیر است. پس اندام بدن یا نوع و مقدار هورمون‌ها پدیده‌هایی جنسی هستند که از بدو تولد بر بدن تحمیل می‌شوند. اما زنانگی، مردانگی، رفتارها، هنجارها و ملاک‌های آنها از جنسیت سرچشمه می‌گیرند. جنسیت مشخصه‌ای زیستی نیست؛ بلکه نقشی است که جامعه آن را در روند تربیت تعریف و القا می‌کند. پژوهش‌های قبلی موبد این نکته است که در حوزه آموزش‌های فرهنگی نقش اصلی و برتر به مردان داده می‌شود و اینگونه کلیشه‌های سنتی در همه‌ی فرهنگ‌ها همچنان ادامه دارد. در نظام آموزشی و برنامه درسی نیز مطالعات نشان می‌دهند که مردان نسبت به زنان جایگاه بالاتری دارند. تحقیقات در زمینه‌هایی چون تعداد تصاویر مردان در مقابل زنان، نقش‌های شغلی، کلیشه‌های شخصیتی و الگوهای اجتماعی مطرح شده مردان در مقابل زنان، بطور آشکاری از جایگاه بالاتر مردان نسبت به زنان حکایت دارد. به عبارت ساده می‌توان گفت کتاب‌های درسی نقش بازتولید کلیشه‌های شغلی و شخصیتی را بر عهده داشته‌اند. (مرزوق و همکاران، 1394). در پژوهش بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره‌ی پنج ساله‌ی ابتدایی به بررسی نقش دختران و پسران در متن‌ها، تصاویر کتاب‌های درسی فارسی، تعداد مؤلفان دختر و پسر کتب فارسی، شاخص‌ها و نسبت‌های کلی و جزئی تبعیض جنسیتی پرداخته شده است. این مقاله ماهیت تبعیض جنسیتی کتب درسی فارسی را در دوره ابتدایی نشان داد و در تصاویر زنانه و مردانه کتب درسی بیشترین و کمترین تبعیض جنسیتی در بین کتب فارسی ابتدایی از لحاظ متون و تصاویر به ترتیب کتاب‌های پنجم و دوم ابتدایی نیز بود. (آب روشن و ارجمندی، 1391). به گفته بلومبرگ، کلیشه‌های جنسیتی در کتب درسی یکی از "سخت‌ترین سنگهای راه برابری جنسیتی در آموزش" است. مطالب مغرضانه کتاب درسی نه تنها جهان بینی و انتخاب شغل زنان را محدود می‌کند، بلکه تصویر شخصی و تصویر گروه جنسیت مخالف را نیز تحریف می‌کند. با این حال، در

مقایسه با سایر محرک‌های مدرسه، نابرابری و کلیشه‌های جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی کمتر مورد تحقیق قرار می‌گیرد و اغلب در بحث سیاست نادیده گرفته می‌شود. این نگرانی جدی است؛ چراکه با توجه به شواهد، اکثریت دانش‌آموزان (80٪-95٪) از وقت کلاس خود را با استفاده از کتابهای درسی می‌گذرانند. و همچنین بیشتر معلمان همچنین برای تعیین تکالیف دانش‌آموزان به کتابهای درسی اعتماد می‌کنند و معلمان به سختی کلیشه‌های کتاب درسی را به چالش می‌کشند و در عوض آنها را تقویت می‌کنند. (بریتون و همکاران، 1977)

روش تحقیق

شیوه اجرای تحقیق، تمامی مفاهیمی که در مورد کلیشه‌های جنسیتی گزارش کرد در کتب مورد بررسی در دوره ابتدایی وجود داشته است فیش برداری، و به عنوان داده‌های تحقیق برای مرحله کدگذاری آماده شده‌اند. جهت جمع‌آوری داده‌ها بعد از مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی؛ از تکنیک‌های تحلیل محتوا استفاده شده است. ابزار اندازه‌گیری در این تحقیق، چک لیست می‌باشد. در این چک لیست تعداد جملات، تعداد تصاویر، تعداد فعالیتها و تعداد سئوالهای مرتبط با مولفه مورد مطالعه، موجود می‌باشد.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری شامل متن، تصاویر چهار کتاب هدیه‌های آسمان، فارسی (بخوانیم)، علوم و مطالعات اجتماعی (مقطع چهارم پنجم ششم ابتدایی) است. دلیل انتخاب این کتب، اهمیت و نقش بیشتر این کتب در جامعه‌پذیری دانش‌آموزان نسبت به دروس دیگر مثل ریاضی است. نمونه در این پژوهش برابر کل جامعه (4 کتاب هدف) می‌باشد. واحد تحلیل در این پژوهش، جملات است.

مشخصات کتابهای مورد بررسی

کتاب	پایه	سال چاپ	کد کتاب	تعداد صفحات	تعداد درس
هدیه‌های آسمان	چهارم ابتدایی	1400-1399	40 2	128	19
	پنجم ابتدایی	1400-1399	50 2	128	17
	ششم ابتدایی	1400-1399	60 2	112	17
علوم	چهارم	1400-	40	128	13

		6	1399	ابتدایی	تجربی
12	112	50 6	1400- 1399	پنجم ابتدایی	
14	112	60 6	1400- 1399	ششم ابتدایی	
22	120	40 7	1400- 1399	چهارم ابتدایی	مطالعات اجتماعی
22	135	50 7	1400- 1399	پنجم ابتدایی	
24	152	60 7	1400- 1399	ششم ابتدایی	
17	152	40 3	1400- 1399	چهارم ابتدایی	بخوانیم
17	152	50 3	1400- 1399	پنجم ابتدایی	
17	128	60 3	1400- 1399	ششم ابتدایی	

تجزیه و تحلیل داده ها

در تحقیق حاضر اطلاعات به دست آمده با استفاده از شیوه‌های آمار توصیفی و نیز وزندهی با استفاده از آنالیزهای شانون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در این بخش به یافته‌های توصیفی و استنباطی پژوهش در قالب جدول پرداخته شده است.

بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در کتب

مورد بررسی

رتبه	اهمیت (Wi) ضریب	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	مجموع فراوانی	ششم	پنجم	چهارم	کلیدواژه
8	0/023	0/149	11	5	5	1	مشاغل مخصوص مردان
1	0/154	1	1	0	0	1	مشاغل مخصوص زنان
1	0/154	1	2	2	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
10	0/0009	0/006	21	8	6	7	فعالیت‌های مخصوص مردان
6	0/056	0/369	2	1	1	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
11	0	0	0	0	0	0	نام‌های پسران
4	0/059	0/387	5	2	0	3	نقش‌های اجتماعی مردان
1	0/154	1	1	0	0	1	نقش‌های اجتماعی زنان
7	0/032	0/210	12	2	8	2	تصاویر پسران و مردان
5	0/058	0/378	7	0	4	3	تصاویر دختران و زنان
9	0/012	0/079	6	2	3	1	صفات مردانه
4	0/059	0/387	5	2	3	0	صفات زنانه
2	0/101	0/657	8	7	0	1	شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر)
6	0/056	0/369	4	2	0	2	شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر)
3	0/075	0/488	4	1	0	3	تاکید بر جنسیت

							مذکر
11	0	0	0	0	0	0	تاکید بر جنسیت مونث
				34	30	25	مجموع

مولفه‌های مشاغل مخصوص زنان، فعالیت‌های مخصوص زنان و نقش‌های اجتماعی زنان با ضریب اهمیت 0/154 در رتبه اول؛ مولفه شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر) با ضریب اهمیت 0/101؛ تاکید بر جنسیت مذکر با ضریب اهمیت 0/075؛ صفات زنانه با ضریب اهمیت 0/059؛ تصاویر دختران و زنان با ضریب اهمیت 0/058؛ فعالیت‌های مخصوص زنان با ضریب اهمیت 0/056؛ تصاویر پسران و مردان با ضریب اهمیت 0/032؛ مشاغل مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/023؛ صفات مردانه با ضریب اهمیت 0/012؛ فعالیت‌های مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/009 و بقیه مولفه‌ها با ضریب اهمیت صفر در رتبه آخر قرار دارند. مردان با ضریب اهمیت 0/023؛ صفات مردانه با ضریب اهمیت 0/012؛ فعالیت‌های مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/009 و بقیه مولفه‌ها با ضریب اهمیت صفر در رتبه آخر قرار دارند. این نتایج حاکی از آن است که در برخی کتب درسی محتوایی کلیشه‌ای رایج است که برخی مشاغل و فعالیت‌ها را مخصوص مردان و پسران و برخی را مختص دختران و زنان می‌داند. از آنجایی که پیشتر در باب اهمیت کتب درسی در آموزش‌های جنسیتی به کودکان، به‌ویژه کودکان دوره ابتدایی، سخن گفته‌ایم و نقش کتاب‌های درسی را در جامعه‌پذیر کردن و آموزش نقش‌های جنسی در آینده بررسی کرده‌ایم، می‌توان فهمید که محتواهای عرضه شده در کتاب‌ها به‌شکل مستقیم و غیرمستقیم دختران و پسران را برای پذیرفتن نقش‌های خاصی در آینده آماده می‌کند و از این طریق، راه بسیاری از انتخاب‌های آزادانه را بر روی دانش‌آموزان می‌بندد. چراکه پذیرش نقش‌های اجتماعی خارج از چهارچوب تعیین‌شده توسط مدرسه و کتاب و معلم را ناروا دانسته و به دانش‌آموز ابتدایی تلقین می‌شود که باید آنچه را قبول و دنبال کند که در این چهارچوب پذیرفته شده است. در غیر این صورت، از جامعه طرد خواهد شد. بنابراین، اینگونه کلیشه‌های جنسیتی که به واسطه محدود کردن انتخاب‌های افراد و به‌ویژه دختران و نهی آنان از تصدی بسیاری از مشاغل و نقش‌های اجتماعی به طور غیرمستقیم کژکارکرد محسوب می‌شوند، در محتوای کتب درسی به‌طور چشمگیری وجود دارند و در حال ضربه زدن به نیمی از نیروی انسانی جامعه‌اند.

بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در متن کتب مورد بررسی

رتبه	ضریب اهمیت (Wj)	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	مجموع فراوانی	ششم	پنجم	چهارم	کلیدواژه
3	0	0	0	0	0	0	مشاغل مخصوص مردان

3	0	0	0	0	0	0	مشاغل مخصوص زنان
3	0	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
3	0	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص مردان
3	0	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
3	0	0	0	0	0	0	نام‌های پسران
1	0/226	1	0	0	1	0	نقش‌های اجتماعی مردان
3	0	0	0	0	0	0	نقش‌های اجتماعی زنان
3	0	0	0	0	0	0	تصاویر پسران و مردان
3	0	0	0	0	0	0	تصاویر دختران و زنان
1	0/226	1	0	1	0	0	صفات مردانه
1	0/226	1	0	0	1	0	صفات زنانه
3	0	0	0	0	0	0	شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر)
2	0/095	0			2	1	شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر)
1	0/226	1	0	0	1	0	تاکید بر جنسیت مذکر
3	0	0	0	0	0	0	تاکید بر جنسیت مونث
				1	5	1	مجموع

نتایج نشان داد که مولفه‌های نقش‌های اجتماعی مردان، صفات مردانه، صفات زنانه و تاکید بر جنسیت مذکر با ضریب اهمیت 0/226 در رتبه اول؛ مولفه شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر) با ضریب اهمیت 0/095 و بقیه مولفه‌ها با ضریب اهمیت صفر در رتبه سوم (آخر) قرار دارند. با توجه به این نتایج، می‌توان اینطور استنباط کرد که متن بیشتر کتاب‌ها درباره مشاغل، صفات و نقش‌های اجتماعی مردان سخن گفته و کمتر زنان را در شغل‌های بیرون از منزل توصیف کرده است. شغل‌ها یا نقش‌هایی که به زنان سپرده شده نیز غالباً کلیشه‌ای و از نوع کژکارکرد هستند.

بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در تصاویر کتب مورد بررسی

رتبه	ضریب اهمیت (Wj)	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	مجموع فراوانی	ششم	پنجم	چهارم	کلیدواژه
7	0/019	0/149	11	5	5	1	مشاغل مخصوص مردان
1	0/130	1	1	0	0	1	مشاغل مخصوص زنان
1	0/130	1	2	2	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
9	0/002	0/016	20	8	5	7	فعالیت‌های مخصوص مردان
5	0/048	0/369	2	1	1	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
10	0	0	0	0	0	0	نام‌های پسران
3	0/050	0/387	5	2	0	3	نقش‌های اجتماعی مردان
1	0/130	1	1	0	0	1	نقش‌های اجتماعی زنان
6	0/027	0/210	12	2	8	2	تصاویر پسران و مردان
4	0/049	0/378	7	0	4	3	تصاویر دختران و زنان
8	0/017	0/135	5	1	3	1	صفات مردانه
5	0/048	0/369	4	2	2	0	صفات زنانه
2	0/085	0/657	8	7	0	1	شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر)
1	0/130	1	1	0	0	1	شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر)
1	0/130	1	3	0	0	3	تاکید بر جنسیت مذکر
10	0	0	0	0	0	0	تاکید بر جنسیت مونث
				40	28	24	مجموع

نتایج نشان داد که مولفه‌های مشاغل مخصوص زنان، فعالیت‌های مخصوص زنان، نقش‌های اجتماعی زنان، شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر) و تاکید بر جنسیت مذکر با ضریب اهمیت 0/130 در رتبه اول؛ مولفه شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر) با ضریب اهمیت 0/085؛ نقش‌های اجتماعی مردان با ضریب اهمیت 0/050؛ فعالیت‌های مخصوص زنان و صفات زنانه با ضریب اهمیت 0/048؛ تصاویر پسران و مردان با ضریب اهمیت 0/027؛ مشاغل مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/019؛ صفات مردانه با ضریب اهمیت 0/017؛ فعالیت‌های مخصوص مردان با ضریب اهمیت 0/002؛ و بقیه مولفه‌ها با ضریب اهمیت صفر در رتبه آخر قرار دارند.

بار اطلاعاتی، ضریب اهمیت و رتبه مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در سؤال‌ها و فعالیت‌های کتب مورد بررسی

رتبه	ضریب اهمیت (Wj)	مقدار بار اطلاعاتی (Ej)	مجموع فراوانی	ششم	پنجم	چهارم	کلیدواژه
1	0/055	0	0	0	0	0	مشاغل مخصوص مردان
1	0/055	0	0	0	0	0	مشاغل مخصوص زنان
1	0/055	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
1	0/055	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص مردان
1	0/055	0	0	0	0	0	فعالیت‌های مخصوص زنان
1	0/055	0	0	0	0	0	نام‌های پسران
1	0/055	0	0	0	0	0	نقش‌های اجتماعی مردان
1	0/055	0	0	0	0	0	نقش‌های اجتماعی زنان
1	0/055	0	0	0	0	0	تصاویر پسران و مردان
1	0/055	0	0	0	0	0	تصاویر دختران و زنان
1	0/055	0	0	0	0	0	صفات مردانه
1	0/055	0	0	0	0	0	صفات زنانه
1	0/055	0	0	0	0	0	شخصیت‌های اول داستان و شعر (پسر)
1	0/055	0	0	0	0	0	شخصیت‌های اول داستان و شعر (دختر)
1	0/055	0	0	0	0	0	تاکید بر جنسیت مذکر
1	0/055	0	0	0	0	0	تاکید بر جنسیت مونث
				0	0	0	

نتایج نشان داد که هیچ کدام از مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در سؤال‌ها و فعالیت‌های کتب درسی وجود نداشت.

نتیجه گیری

بر اساس نتایج می‌توان گفت که نابرابری جنسیتی به معنای باور، نگرش یا رفتاری است که یک جنس را کم ارزش‌تر از دیگری و به عنوان جنس دوم طبقه بندی می‌کند. در جایی از کتاب تصاویر زنان آورده شده، نسبت به تصاویر مردان کمتر و همراه با محدودیت‌های بیشتری بوده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که یکی از موارد مهمی که حتی امروز و به رغم جهانی شدن و تغییرات فرهنگی، در همه جوامع در جریان است، بحث کلیشه‌های جنسیتی است؛ کلیشه‌های جنسیتی یا باورهای قالبی در مورد زنان؛ تصورات منفی و غلطی است که جامعه همواره از زنان انتظار دارد؛ این که باید به گونه‌ای خاص فکر و رفتار کنند و در غیر این صورت با قضاوت‌های منفی طرد و مجازات می‌شوند. این قضاوت‌ها چونان مانعی عمل کرده که نمی‌گذارند تا زنان در رفتار و افکارشان آزادی داشته و در بهترین شرایط خودشان باشند. در چنین شرایطی کسانی که در تقابل با کلیشه‌ها عمل می‌کنند از سوی فشار اجتماعی به حاشیه رانده شده و طرد می‌شوند؛ در نتیجه تا زمانی که کلیشه‌های اجتماعی در هر فرهنگی حضور داشته باشند، بسته به قدرتشان، مانعی بر سر راه زنان در رسیدن به اهداف و جایگاه مناسب اجتماعی هستند. از منظر کارکردگرایی، این نوع کلیشه‌ها به سبب پیامدهای زیانبارشان برای ساختار اجتماعی و تأثیرات منفی و مخربی که بر زنان دارد، کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد شمرده می‌شوند. در این راستا فیسک معتقد است که تسلط مرد در خانواده با قدرت از کلیشه‌های نقش جنسیتی که به یک ایدئولوژی تبدیل شدند، حفظ می‌شود. بسیاری از هنجارهای یک اصل بنیادی را دنبال می‌کند که مردان در موقعیت‌ها و قدرت مسلط هستند، بنابراین آنها باید ارائه‌کننده محافظت باشند. با توجه به اینکه کتب درسی به عنوان یکی از ابزارهای انتقال فرهنگی است و تأثیر بسزایی در رشد کودکان در همه زمینه‌ها دارند و محتوای کتب درسی حائز اهمیت می‌باشند و لذا توجه به مفاهیم جنسیتی در قالبی مطلوب و قابل قبول مورد حمایت می‌باشد. با توجه به نتیجه به دست آمده به نظر می‌رسد تأثیرات فرهنگی، عرف جامعه و مسائل مذهبی و سیاسی، محتوای کتب درسی را تحت تأثیر قرار داده‌اند و محتوای کتب بیشتر جنبه مذکر پروری دارد و نحوه نمایش جنس مذکر به مراتب بهتر و قوی‌تر از جنس مونث است، هرچند فراوانی استفاده از کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در کل خیلی زیاد نیست ولی بهتر است این مواردی هم که مشاهده می‌شود اصلاح شوند تا جامعه به سلامت روانی خود بازگردد و کارکردهای مثبت آن بیشتر به نمایش درآید و رویای فمینیست‌ها مبنی بر آزادی زنان و برابری در فرصت‌های شغلی و اجتماعی، به حقیقت بپیوندد. در نظام آموزشی مبتنی بر تعالیم دینی و مذهبی و سنتی، انتشار تصاویر زنان بزرگسال خلاف عرف و شأن زنان و مغایر با سنت اسلامی تلقی می‌شود و ممکن است جامعه را در مسیر انحرافی قرار دهد. همچنانکه حتی در اعلامیه‌های فوت هم اثری از عکس زنان دیده نمی‌شود. و نیز انتشار عکس زنان در نقش‌های مادری، همسری و پرستاری و نمایش عکس مردان در مشاغل هم چون مکانیکی، فنی و مهندسی و... نشان از بازنمایی کلیشه‌هایی است که در جامعه وجود دارد و زنان را محدود به چند نقش مادری و همسری و مشاغل خانگی می‌کند و مردان را آزاد می‌گذارد تا مشاغل متنوع‌تری را تصاحب کنند. نقش‌های اجتماعی که در کتب مورد بررسی به مردان داده شده است، بیشتر از زنان بوده است که این امر

بیشتر تحت تأثیر عقاید فرهنگی و مذهبی حاکم بر جامعه است که بیشتر نقش‌های اجتماعی را به مردان داده‌اند و زنان اغلب از نقش‌های اجتماعی به ویژه در مشاغل و نقش‌های حساس محرومند. اگرچه انواع کلیشه‌های جنسیتی نسبتاً پایدار هستند، اما به زمینه فرهنگی وابسته هستند و در صورت تغییر نقش‌های جنسیتی در یک کشور می‌توانند تغییر کنند. متون کتب درسی نیز از این قاعده مستثنی نیستند و به تبع تغییر فرهنگ، تغییر می‌یابند. نظریه نقش اجتماعی، پیشنهاد می‌کند که مردم کلیشه‌های جنسیتی را از نقش‌های متمایزی که مردان و زنان در یک جامعه ایفا می‌کنند، استنباط می‌کنند. به طور خاص، اگر مردان یا زنان در نقش‌های اجتماعی متمایزی ظاهر شوند که تصور می‌شود به ویژگی‌های متفاوتی نیاز دارند: به عنوان مثال، رهبری و مراقبت، مردم استنباط می‌کنند که مردان دارای ویژگی‌های متفاوتی از زنان هستند. با این حال، اگر زنان و مردان نقش‌های اجتماعی یکسانی را ایفا کنند، مردم استنباط می‌کنند که ویژگی‌های مشابهی دارند. علاوه بر این، تحقیقات نشان می‌دهد که ویژگی‌های جمعیتی افراد مانند سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات یا کشور مبدأ می‌تواند بر کلیشه‌های جنسیتی افراد تأثیر بگذارد. نتایج بدست آمده از تصاویر کتاب‌های درسی دوره ابتدایی برخی از مشاغلی که در جامعه ما به آن پرداخته می‌شود، جنبه زنانه دارند، هر چند نمی‌توان مرز مشخصی را بین انواع مشاغل از لحاظ جنسیت ترسیم کرد ولی عرف جامعه چنین شده است که برخی از مشاغل صرفاً زنانه هستند و مردان کمتر به آنها تمایل دارند. فراوانی زیاد در این مورد را می‌توان به مباحثی مرتبط دانست که در کتب درسی ابتدایی آموزش داده می‌شوند که این مباحث بیشتر جنبه ساده دارند و کودکان تمایل دارند با این مباحث آشنایی داشته باشند. برای کودکان در دوران دبستان، تصاویر بیش از هر چیز دیگر در کتاب‌ها جذاب و تأثیرگذار است. به همین خاطر پیام‌های پنهان موجود در تصاویر بسیار سریع‌تر به آنان منتقل می‌شود و کودکان نیز با مقاومت کمتری آن‌ها را می‌پذیرند. به تصویر کشیدن زنان در فعالیت‌هایی نظیر نگهداری از نوزادان، خانه داری، آشپزی و شغل‌هایی مانند خیاطی و... و تصاویر مردان یا پسران به همراه آچار و پیچ گوشتی و کلاه مهندسی و... این تصور را القا می‌کند که پسران برای شغل‌های مهندسی و فنی و تکنولوژیک مناسب‌ترند و دختران برای فعالیت‌های داخل خانه و آشپزی و بچه‌داری و خانه‌داری. این کلیشه‌های جنسیتی از آن جهت کژکارکرد هستند که در دوران حساس دبستان که کودکان در حال خیال‌پردازی برای شغل آینده‌شان هستند، به آنان خط فکری و جهت خاصی را القا می‌کنند و از خیال‌پردازی خارج از چهارچوب بازمی‌دارند. نتایج بدست آمده از سؤالات کتاب‌های درسی دوره ابتدایی نشان داد که هیچ کدام از مولفه‌های کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد در سؤال‌ها و فعالیت‌های کتب درسی وجود نداشت. بررسی کتب درسی می‌تواند در ایجاد انسجام، با سطوح جهانی و تعیین محل توسعه سیاست‌گذاری‌های آموزشی و مالی کمک اساسی نماید. مفاهیم مربوط به جنسیت از طریق آموزش رسمی انتقال می‌یابد. آموزش رسمی یکی از عوامل جامعه‌پذیری افراد است و از آنجا که افراد از سن هفت سالگی به این نهاد وارد می‌شوند، این نهاد به شدت می‌تواند روی نگرش، ارزش‌ها و هنجارهای افراد تأثیرگذار باشد. آموزش مدارس از طریق ابزارهای گوناگون، همچون: مفاهیم و تصاویر کتاب‌های درسی، گروه‌های همکلاسی، کادر آموزشی و... می‌توانند روی دانش‌آموزان مؤثر واقع شوند. ۷ تا ۱۲ سالگی و دوره ابتدایی زمانی است که کودکان بیش از هر سن دیگری، با کلیشه‌های جنسیتی مواجه می‌شوند و آن را از معلمان و کتاب‌های آموزشی فرامی‌گیرند و از طریق جامعه‌پذیری درونی می‌کنند. زیرا در این سن، کاملاً مستعد یادگیری‌اند و همچون زمینی آماده کشت، بذر هر نوع باوری را به راحتی می‌پذیرند. در این تحقیق بحث شد که کلیشه‌های جنسیتی عنصری منفی و مضر برای جامعه و سیستم اجتماعی است و دارای کارکردهای منفی و زیانبار برای کل جامعه است. مرور پیشینه پژوهشی نشانگر آن بود که مولفه جنسیت و کلیشه‌های مرتبط با جنسیت در کتب درسی چه به صورت خواسته چه ناخواسته مطرح شده است ولی تحقیقی جامع که به بررسی کتب دوره دوم ابتدایی از حیث توجه به کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد بپردازد، وجود ندارد، لذا در پژوهش حاضر به این موضوع پرداخته شده است. آموزش و پرورش و مدارس علی‌رغم آنچه از آن انتظار می‌رفت که عاملی باشد در شکستن و از بین بردن این کلیشه‌های جنسیتی، خود به صورت نردبانی درآمده است که

باعث تقویت و گسترش و بازتولید این کلیشه‌های کژکارکرد می‌شود و تضمین کننده حفظ تبعیض‌های جنسیتی‌ای می‌شود که در جامعه کارکردهای منفی و ضرر بخش دارند. خاستگاه و ریشه اصلی افزایش کلیشه‌های جنسیتی از طریق بازتولید این کلیشه‌ها در سطح جامعه است. که در این بین نقش کتب درسی و تصاویر آن حائز اهمیت فراوانی است؛ چرا که با بازتاب این کلیشه‌ها در تصاویر کتب درسی، افزایش آن در جامعه دور از انتظار نیست و لذا بهتر است در محتوا، متن و تصاویر کتب درسی، وضعیت فعلی تغییر کند و کلیشه‌های جنسیتی کژکارکرد منعکس نشود. بلکه به کودکان این اجازه داده شود تا آزادانه، بی هراس از قضاوت و طرد شدن و بدون وجود تفکرات قالبی درباره‌ی شغل آینده و نقش‌هایی که قرار است در نظام اجتماعی اختیار کنند، تصمیم بگیرند.

منابع

- آب روشن، مصطفی؛ ارجمندی، صدیقه. (1391). بازنمایی کلیشه‌های جنسیتی در کتاب‌های فارسی دوره پنج ساله ابتدایی. *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش*، 3، 7-39.
- آلتوسر، لویی (1387). *ایدئولوژی و ساز و برگ‌های ایدئولوژیک دولت*، ترجمه‌ی روزبه صدر آرا، تهران: چشمه.
- جعفری هرندی، رضا. (1397). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی علوم تجربی در دوره ابتدایی ایران بر اساس مولفه‌های تفکر ادوار دوبونو. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، 3(14)، 137-163.
- سمیعی درونه، رضا. (1394). *اصول و اهداف آموزش و پرورش*. دومین کنفرانس روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شادگان.
- فرقانی، محمد مهدی و عبدی، سیدعیسی (1395). بازنمایی زن در جوک‌های جنسیتی؛ مطالعات فرهنگ، تحلیل گفتمان انتقادی جوک‌های جنسیتی در مورد زنان در شبکه‌های موبایلی و ارتباطات. *مطالعات فرهنگ*، 17 (33): 52 – 31.
- مرزوقی، رحم‌تالله و منصور، سیروس (1394). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی از منظر جهت‌گیری جنسیتی. *زن در توسعه و سیاست*، 13 (4) 485 – 469.
- هومین فر، الهام (1382). تحول جامعه‌پذیری جنسیتی. *پژوهش زنان*، 1 (7) 114 – 89
- Britton GE, Lumpkin MC. For sale: Subliminal bias in textbooks. *The Reading Teacher*. 1977;31(1):40-5.